

Η ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ

ΤΙΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΕΣ ΤΗΣ ΑΡΧΕΣ

ΜΙΑ ΣΥΜΒΟΛΗ

ΣΤΗΝ ΕΠΙΛΥΣΗ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΝΗΜΕΙΑΚΗΣ ΓΛΥΠΤΙΚΗΣ ΜΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΑΝΑΦΟΡΑ
ΣΤΗΝ ΒΙΕΝΝΗ

ΑΠΟ ΤΟΝ

CAMILLO SITTE

ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

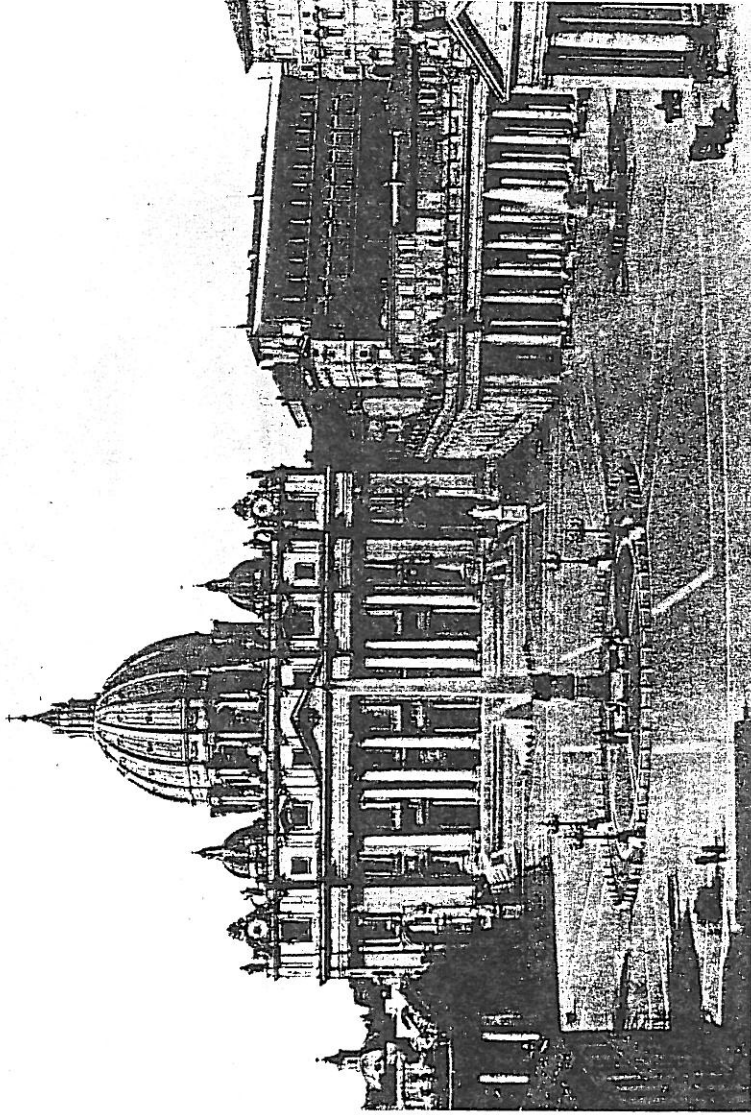
ΕΠΑΥΕΗΜΕΝΗ ΚΑΤΑ ΤΟ “ΠΡΑΣΙΝΟ ΣΤΙΣ ΜΕΓΑΛΟΥΠΟΠΟΛΕΙΣ”

ΜΕ 1 ΓΚΡΑΒΟΥΡΑ, 114 ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΩΝ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ KARL GRAESER & Κ^{ΙΕ}

ΒΙΕΝΝΗ 1909

LEIPZIG BEI B. G. TEUBNER

Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΓ. ΠΕΤΡΟΥ ΣΤΗ ΡΩΜΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Συζητήσεις γύρω απο πολεοδομικά συστήματα ανήκουν σήμερα στα φλέγοντα θέματα της εποχής. Όπως και σ' όλα τα θέματα της εποχής, έτσι κι εδώ, κινούνται οι απόψεις όχι σπάνια, ανάμεσα στις πιο έντονες αντιθέσεις. Γενικά όμως μπορεί να παρατηρηθεί, ότι απέναντι σε μία ομόφωνη τιμητική αναγνώριση αυτού του σπουδαίου που επιτεύχθηκε προς την τεχνική κατεύθυνση, σε σχέση με την κυκλοφορία, την ευνοϊκή εκμετάλλευση της οικοδομικής γης και ιδιαίτερα σε σχέση με τις βελτιώσεις στον τομέα της υγιεινής, υπάρχει μία σχεδόν εξ ίσου ομόφωνη απόρριψη των αποτυχιών της σύγχρονης πολεοδομίας στον καλλιτεχνικό τομέα που φτάνει μέχρι την χλεύη και την περιφρόνηση. Έτσι έχουμε φτάσει στο σωστό σημείο, διότι σε σχέση με την τεχνική πλευρά επιτεύχθηκαν πράγματι πολλά, σε σχέση όμως με την καλλιτεχνική σχεδόν τίποτε. Απέναντι στα μεγαλοπρεπέστατα νέα μνημειακά κτήρια στέκονται σε άμεση γειτνίαση, τις πιο πολλές φορές, αδέξιοι σχηματισμοί πλατειών και κατατμήσεων. Εδώ φάνηκε λοιπόν σκόπιμο, να τολμήσουμε κάποτε το εγχείρημα, να ερευνήσουμε ένα πλήθος ωραίων πλατειών και γενικά πολεοδομικών συνόλων ως προς τις αιτίες της καλής αισθητικής εντύπωσης, διότι, εάν αναγνωρίζονταν σωστά οι αιτίες, θα παριστούσαν τότε αυτές ένα σύνολο κανόνων, που αν ακολουθούντο θα έπρεπε να επιτυγχάνουν όμοιες, εξαιρετες εντυπώσεις. Σύμφωνα λοιπόν με αυτόν τον κατευθυντήριο σκοπό, δεν πρόκειται το παρόν κείμενο να αποτελέσει ούτε μία ιστορία της πολεοδομίας, ούτε ένα κείμενο πολεμικής, αλλά να προσφέρει υλικό και θεωρητικά συμπεράσματα για την εφαρμογή. Πρόκειται να είναι μια συμβολή στο "μεγάλο σχολείο" της πρακτικής αισθητικής, και για τον τεχνικό της πολεοδομίας μία ευπρόσδεκτη συμβολή στην ατομική του συλλογή εμπειριών και κανόνων, τους οποίους ακολουθεί κατά την σύλληψη των πολεοδομικών του σχεδίων. Γι αυτό επίσης προστέθηκε και ένα όσο το δυνατόν πιο πλούσιο υλικό εικόνων και κυρίως πολεοδομικών λεπτομερειών, και εδώ ας σημειωθεί επίσης, ότι γι αυτές έγινε αποδεκτή -όσο αυτό ήταν δυνατό από το υπάρχον υλικό χαρτών- μια κοινή κλίμακα, της οποίας η μονάδα δίδεται στο τέλος (στο ευ-

ρετήριο των εικόνων). Σε μεμονωμένες περιπτώσεις, όπου αυτό δεν ήταν δυνατό, καθορίστηκε η κλίμακα, τουλάχιστον κατά προσέγγιση, εμπειρικά σύμφωνα με σχετικά ασφαλή σημεία αναφοράς (μέσο μήκος της εκκλησίας κ.λ.π.). Τα παραδείγματα έχουν περιοριστεί στην Αυστρία, στην Γερμανία, στην Ιταλία, και στην Γαλλία, διότι ο συγγραφέας ακολούθησε την αρχή, να σχολιάζει μόνο ό,τι είχε δει ο ίδιος και για του οποίου την αισθητική εντύπωση είχε ιδία αντίληψη. Μόνο σύμφωνα μ' αυτήν την αρχή φάνηκε ότι ήταν δυνατό να προσφερθεί σ' όλους τους τεχνικούς και καλλιτεχνικούς συναδέλφους ένα αξιόλογο και χρήσιμο υλικό, του οποίου η πλήρης εξάντληση άλλωστε θα μπορούσε να απαιτηθεί μόνο απο μία ιστορία της πολεοδομίας, όχι όμως απο μιά θεωρία για την πολεοδομία.

Βιέννη, 7 Μαΐου 1889.

C. Sitte.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

Λίγες εβδομάδες μετά την έκδοση του εξαντλήθηκε το έργο εντελώς. Αυτό είναι μια ευχάριστη απόδειξη, ότι τα πραγματευόμενα θέματα συνάντησαν ένα ζωηρό ενδιαφέρον. Δεδομένου όμως ότι έως σήμερα δεν υπάρχουν τεχνικές κρίσεις, και πέραν τούτου, μία επαύξηση του προσφερόμενου υλικού δεν μου φαίνεται άλλως τε απαραίτητη, πραγματοποιείται αυτή η δεύτερη έκδοση σε πολύτως αμετάβλητη μορφή.

Βιέννη, τέλος Ιουνίου 1889.

Ο συγγραφέας.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Από τότε που εκδόθηκε αυτό το βιβλίο, μετουσιώθηκε ήδη έντονα σε πράξη, με πολύ χαρμόσυνο και για τον απαισιόδοξο συγγραφέα άκρως εκπληκτικό τρόπο, η βασική σκέψη του βιβλίου,

δηλαδή: να διδαχθούμε, ακόμη και στον τομέα της πολεοδομίας, από την φύση και από τους παλιούς. Η άποψη που επανειλημμένα διατυπώθηκε δημοσίως από συναδέλφους τεχνικούς πρώτης τάξεως, ότι μ' αυτό τον τρόπο δόθηκε στην πολεοδομία μια εντελώς νέα κατεύθυνση και ότι αυτό ήταν η προσφορά αποκλειστικά του βιβλίου αυτού, πρέπει να τοποθετηθεί σωστά στην εξής βάση: Ότι δηλαδή μιά τέτοια επίδραση μέσω μιάς φιλολογικής εργασίας, μπορεί να εξασκηθεί τότε μόνο, όταν το όλο θέμα πλανάται ήδη στον ορίζοντα. Μόνο όταν όλοι αισθάνονται και αναγνωρίζουν ήδη το ίδιο πράγμα και το ζήτημα επομένως είναι να το εκφράσει μόνο τελικά κάποιος, κάποτε, καθαρά, είναι δυνατές τέτοιες ευχάριστες επιδράσεις. Επειδή σ' αυτήν την κατάσταση των πραγμάτων δεν συμβαίνει κάποια αύξηση στα επιμέρους στοιχεία, μπορεί κι αυτή η τρίτη έκδοση να παρουσιαστεί σε αμετάβλητη μορφή.

Βιέννη, 24 Αυγούστου 1990.

Ο συγγραφέας.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Το έτος 1902 εκδόθηκε "Η πολεοδομία" στην Γαλλική γλώσσα: "L' Art de bâtir les Villes" traduit et complété par Camille Martin. Μ' αυτήν την ευκαιρία εξέφρασε ο πατέρας μας († 16 Νοεμβρίου 1903) την επιθυμία του για αλλαγές σε μιά νεώτερη γερμανική έκδοση του βιβλίου, η οποία ικανοποιήθηκε σ' αυτήν την τέταρτη έκδοση. Το κείμενο για το "Πράσινο στις μεγαλουπόλεις", το οποίο ήταν ως τώρα προσιτό μόνο σε έναν περιορισμένο κύκλο αναγνωστών, έχει επισυναφθεί ως παράρτημα. Στις εικόνες έχουν προστεθεί τα σχέδια του ιερού της Ολυμπίας, της Ακρόπολης των Αθηνών και του Forum Romanum με χρησιμοποίηση των νεώτερων αποτελεσμάτων της επιστημονικής έρευνας. Μερικές κατόψεις ανανεώθηκαν και ζωγραφισμένες απόψεις αντικαταστάθηκαν όσο το δυνατόν περισσότερο από φωτογραφικές λήψεις. Στο πνεύμα των προλόγων των δύο προηγούμενων εκδόσεων, εμφανίζεται και αυτή επίσης η έκδοση αναλλοίωτη όσον αφορά το κείμενο.

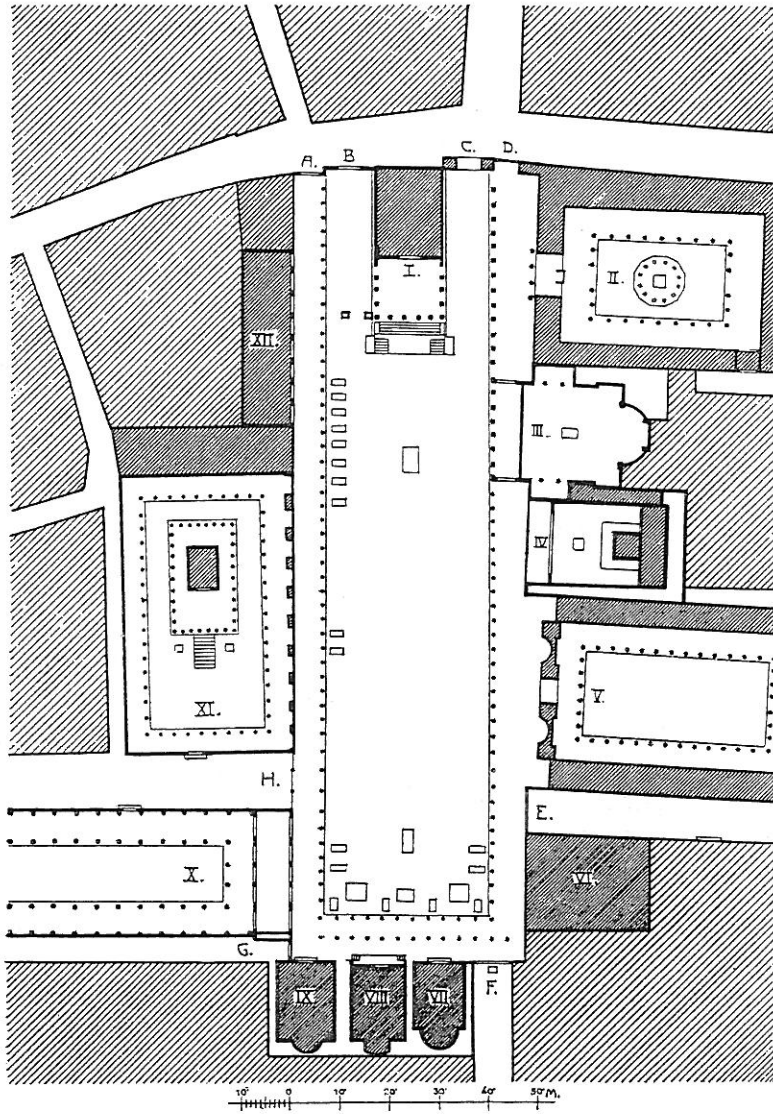
Βιέννη, Δεκέμβριος 1908.

**Siegfried και Heinrich
Sitte.**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στα πιο όμορφα όνειρά μας ανήκουν ευχάριστες ταξιδιωτικές αναμνήσεις. Εξαισία αστικά τοπία, μνημεία, πλατείες, ωραίες θέες, τρέχουν νοερά μπροστά από τα μάτια μας, κι εμείς εντροφούμε για άλλη μια φορά στην απόλαυση κάθε τι του έξοχου ή του θελκτικού, που ήμασταν κάποτε τόσο ευτυχείς να βρισκόμαστε πλάι του.

Να παραμέναμε εκεί! Ας το μπορούσαμε συχνότερα ξανά σ' αυτήν ή την άλλη πλατεία, που κανείς δεν χορταίνει να την βλέπει. Ασφαλώς θα μπορούσαμε να υπομείνουμε κάποιες δύσκολες ώρες με την καρδιά ξαλαφρωμένη από σκοτούρες και ξανά δυνατοί να συνεχίσουμε τον αιώνιο αγώνα της ζωής. Αναμφίβολα η άφρακτη ιλαρότητα του κατοίκου των νοτίων χωρών, στις ελληνικές ακτές, στην κάτω Ιταλία και σε άλλες ευλογημένες περιοχές, είναι κατ' αρχήν ένα δώρο της φύσης. Όμως και οι αρχαίες πόλεις δημιουργήθηκαν κατά το πρότυπο αυτής της όμορφης φύσης, και έτσι και αυτές επέδρασαν στην ψυχή του ανθρώπου με ήπια και ακαταμάχητη δύναμη κατά την ίδια έννοια. Όποιος έχει αισθανθεί έντονα την ομορφιά μιας αρχαίας πόλης, δύσκολα θα διαφωνήσει με την παραδοχή μιας τόσο ισχυρής επίδρασης του εξωτερικού περιβάλλοντος στην ανθρώπινη ψυχή. Ίσως εδώ, το πιο ενδιαφέρον παράδειγμα να είναι τα ερείπια της Πομπηίας. Όποιος, μετά από μια κοπιαστική μέρα δουλειάς επιστρέφει στο σπίτι, περνώντας πάνω απ' το ανασκαμμένο Forum, αισθάνεται να έλκεται έντονα προς την εξωτερική σκάλα του ναού του Διός, ώστε από το επιπεδό του να αποκτήσει μια γενική θέα του εξαισιου συγκροτήματος, απ' όπου ξεχύνεται προς εμάς ένας πλούτος αρμονίας, σαν να επρόκειτο για την πιο όμορφη μουσική από μεστούς κρυστάλλινους ήχους. Σε ένα τέτοιο σημείο κατανοούμε επίσης τα λόγια του Αριστοτέλη, ο οποίος συνοψίζει τις αρχές της πολεοδομίας στο ότι μια πόλη πρέπει να είναι έτσι κτισμένη, ώστε να κάνει τους ανθρώπους ασφαλείς και συγχρόνως ευτυχισμένους. Για την πραγματοποίηση του τελευταίου δεν θα επιτρεπόταν να είναι η πολεοδομία απλώς και μόνο ένα τεχνικό ζήτημα, αλλά θα έπρεπε να είναι κατά την αληθινή και ύψιστη έννοιά της ένα καλλιτεχνικό θέμα. Αυτό ήταν επίσης το νόημά της και στην Αρχαιότητα, τον Μεσαίωνα, την Αναγέννηση, γενικά παντού όπου καλλιεργού-

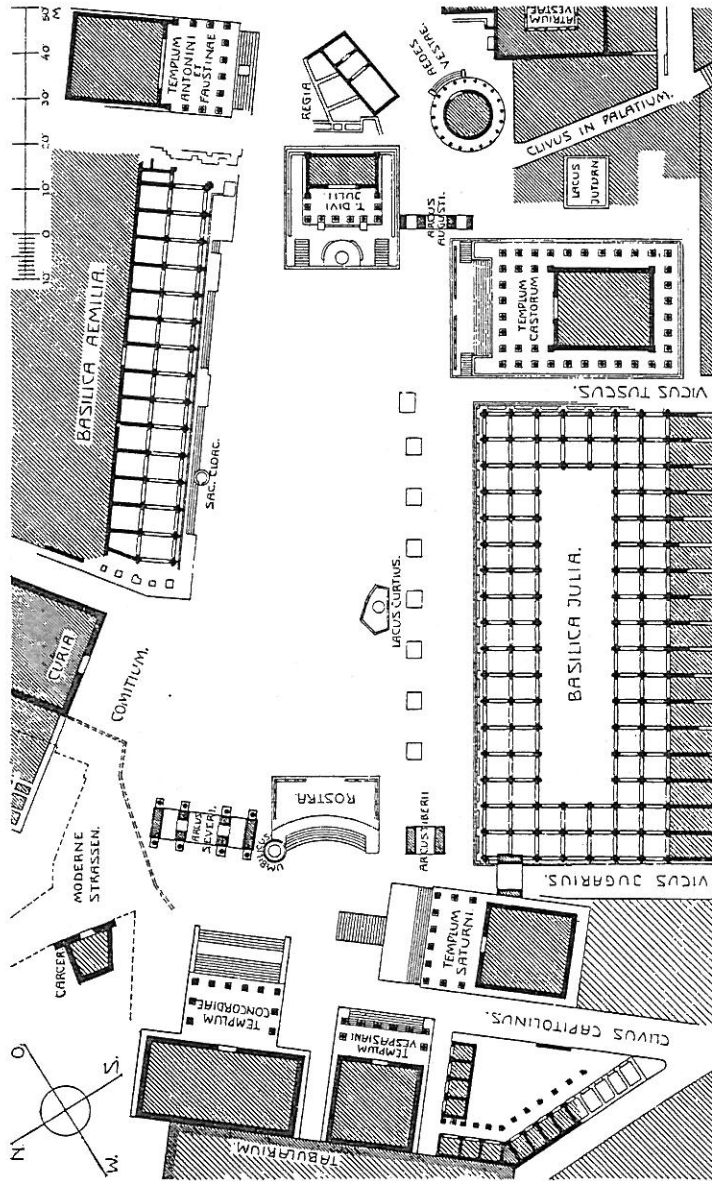
Εικ.1. Forum της Πομπηίας. I. Ναός του Διός. II. Στεγασμένη αγορά τροφίμων. III. Ιερό του Lares. IV. Ναός του Βεσπασιανού. V. Στεγασμένη αγορά μάλλινων υφασμάτων (Κτήριο της Ευμαχίας). VI. Comitium. VII - IX. Γραφεία υπηρεσιών. X. Βασιλική. XI. Ναός του Απόλλωνα. XII. Στεγασμένες αγορές.

νταν οι τέχνες. Μόνο στον δικό μας μαθηματικό αιώνα έχουν γίνει οι πολεοδομικές κατασκευές και επεκτάσεις σχεδόν μια καθαρά τεχνική υπόθεση, και γι' αυτό φαίνεται να είναι σημαντικό να επισημανθεί άλλη μια φορά, ότι έτσι αντιμετωπίζεται μόνο η μία πλευρά του προβλήματος, ενώ και η άλλη πλευρά, η καλλιτεχνική, είναι τουλάχιστον εξ' ίσου μεγάλης σπουδαιότητας.

Με τα παραπάνω έχει καθοριστεί ο σκοπός της ακόλουθης έρευνας, όπου όμως αμέσως πρέπει εισαγωγικά να σημειωθεί, ότι δεν αποσκοπείται να συνοψισθούν εκ νέου αυτά που ήδη από μακρού και συχνά έχουν λεχθεί. Επίσης δεν είναι στις προθέσεις μας να ξεσπάσουμε ξανά σε παράπονα για την παροιμιώδη ήδη ανιαρότητα σύγχρονων πολεοδομικών συνόλων, ή να καταδικάσουμε τα πάντα και να στηλιτεύσουμε και πάλι αυτά που συμβαίνουν σ' αυτόν τον τομέα στην εποχή μας. Μιά τέτοια αρνητική δουλειά πρέπει να επιφυλαχθεί στον κριτικό, για τον οποίο ανέκαθεν τίποτα δεν είναι σωστό, και ο οποίος αρνείται τα πάντα. Όποιος αντίθετα έχει την πεποίθηση ότι το καλό και το ωραίο μπορεί ακόμα να επιτευχθεί, αυτός έχει επίσης ανάγκη από την πίστη και τον ενθουσιασμό για το καλό. Δεν πρόκειται λοιπόν ούτε η ιστορική ούτε η κριτική άποψη να τεθούν ως βάση, αλλά θα αναλυθούν παλιές και νέες πόλεις αποκλειστικά ως προς την τεχνική της καλλιτεχνικότητάς τους, ώστε να αποκαλυφθούν οι αρχές της σύνθεσης, πάνω στις οποίες βασιζόνταν, τότε: η αρμονία και η σαγηνευτική επίδραση στις αισθήσεις, τώρα δε: η αφηρημάδα και η πλήξη. Και όλα αυτά με τον σκοπό, ει δυνατόν, να βρεθεί μια διέξοδος, που να μας απελευθερώσει από το σύγχρονο σύστημα των «σπιτιών-κουτιών», να σώσει από την εξαφάνιση τις όμορφες παλιές πόλεις που όλο και περισσότερο πέφτουν στη λήθη και τέλος να παραγάγει έργα εφάμιλλα των παλιών αριστουργημάτων.

Σύμφωνα μ' αυτή την πρόθεση, καλλιτεχνικού και πρακτικού περιεχομένου, πρόκειται να εξετάσουμε γνωστά μας ως επί το πλείστον πολεοδομικά σύνολα και διατάξεις μνημείων της Αναγέννησης και του Βαροκ. Από τις αρχαίες Ελληνικές και Ρωμαϊκές συνθέσεις, μόνο λίγα παραδείγματα θα χρειαστεί να επαναφέρουμε στη μνήμη μας, κάτι το οποίο αφ' ενός μεν συνδέεται με τον αυξημένο βαθμό κατανόησης για τα συγκροτήματα της Αναγέννησης, αφ' ετέρου δε, θα χρησιμοποιηθεί στην ακόλουθη ανάλυση. Διότι ο σκοπός και η σημασία κάποιων βασικών χαρακτηριστικών της πολεοδομίας έχουν από τότε μεταβληθεί πάρα πολύ.

Έτσι, η σπουδαιότητα των υπαίθριων πλατειών στην μέση της πόλης, (ενός Forum ή μιας πλατείας αγοράς), έχει αλλάξει ουσιωδώς.

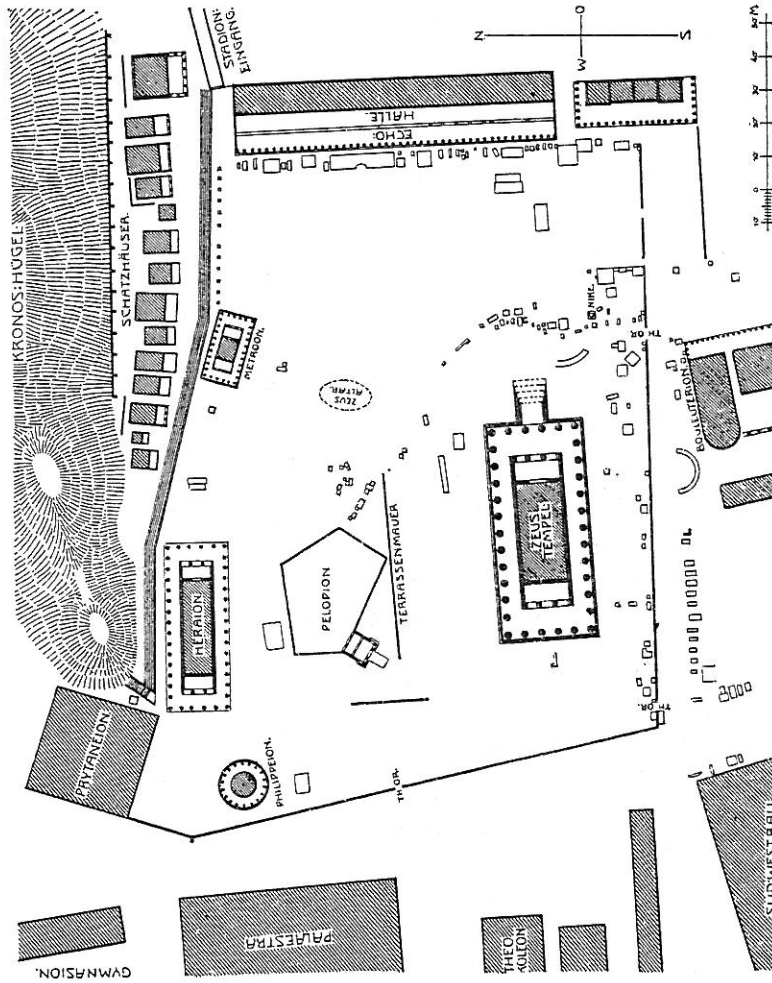

Εικ.2. Το Forum Romanum της πρώιμης αυτοκρατορικής εποχής.

Σπανιώτατα χρησιμοποιούμενες σήμερα για μεγάλες δημόσιες γιορτές, και όλο και λιγότερο για καθημερινή χρήση, δεν εξυπηρετούν συχνά κανέναν άλλον σκοπό, παρά μόνο την εξασφάλιση περισσότερου αέρα και φωτός, την επίτευξη μιας κάποιας διακοπής στην μονότονη πληθώρα σπιτιών και ενδεχομένως την εξασφάλιση μιας πιο ελεύθερης θέας προς κάποιο μεγαλύτερο κτήριο και την καλύτερη ανάδειξη της αρχιτεκτονικής του αίσθησης. Εντελώς διαφορετικά ήταν τα πράγματα στην αρχαιότητα. Εκεί οι κεντρικές πλατείες κάθε πόλης ήταν μια ανάγκη ζωής πρώτης προτεραιότητας, διότι σ' αυτές διαδραματιζόταν ένα μεγάλο μέρος του δημόσιου βίου, πράγμα για το οποίο σήμερα δεν χρησιμοποιούνται πια ανοικτές πλατείες, αλλά στεγασμένοι χώροι.

Η Αγορά των αρχαίων ελληνικών πόλεων ήταν ο τόπος όπου συνεδρίαζε στο ύπαιθρο η Βουλή. Η δεύτερη κύρια πλατεία μιας αρχαίας πόλης, η εμπορική αγορά, έχει μεν διατηρηθεί σήμερα υπαίθρια, μετακινείται όμως επίσης όλο και περισσότερο σε στεγασμένες "αίθουσες-αγορές". Πέρα απ' αυτό, ας αναλογισθεί κανείς ότι ακόμα και οι θυσίες προσφέρονταν μπροστά στους ναούς, στο ύπαιθρο και ότι όλοι οι αγώνες, αλλά και αυτές ακόμα οι παραστάσεις τραγωδιών και άλλων δραματικών έργων εκτυλίσσονταν σε ανοικτά θέατρα. Αν επιπλέον θυμηθεί κανείς ότι και οι λεγόμενοι «υπαίθριοι ναοί» σ' αυτήν την κατηγορία χώρων, ανοικτών προς τα άνω, ανήκουν, και τέλος ότι και το ίδιο το αρχαίο σπίτι, αυτόν τον τύπο ακολουθεί, και παριστάνει μόνο ένα είδος μεταλλαγής ενός ανοικτού προς τα άνω χώρου αυλής με διάφορες αίθουσες και δωματιάκια, τότε διαπιστώνει κανείς ότι πράγματι είναι ασήμαντη η διαφορά μεταξύ των αναφερθέντων κτηρίων (θέατρο, ναός, κατοικία) και των αστικών πλατειών, ακόμη κι αν αυτό, από την δική μας πλήρως αλλαγμένη σκοπιά, φαίνεται παράδοξο.

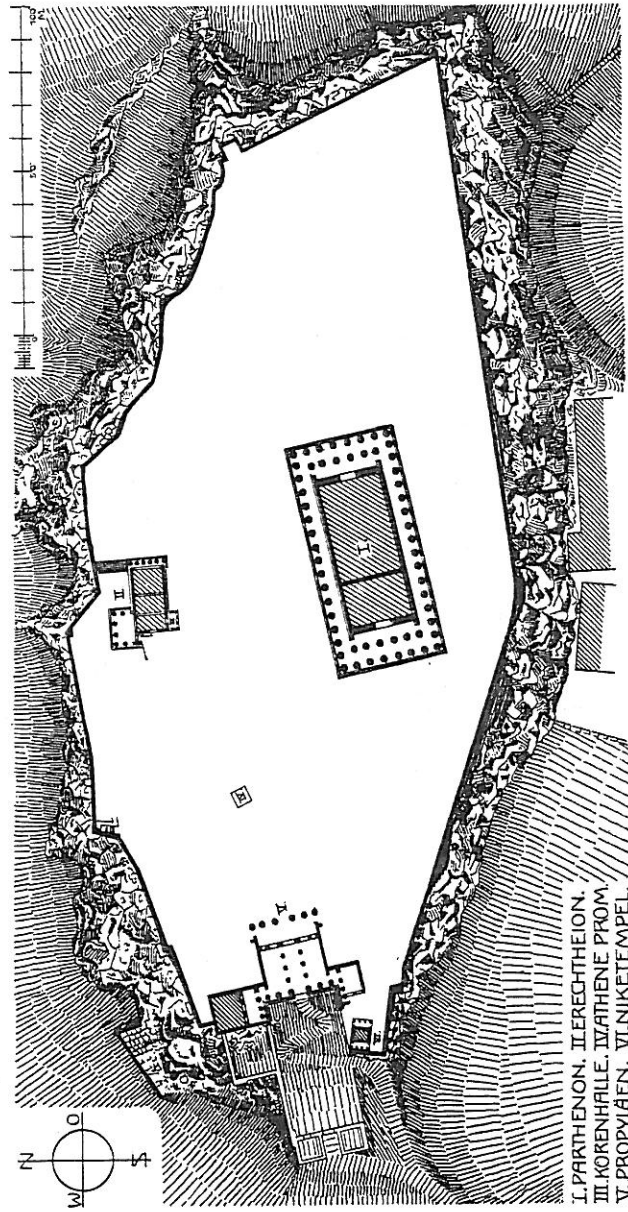
Το ότι όμως οι Αρχαίοι είχαν την αίσθηση της ομοιογένειας όλων αυτών των πραγμάτων, προκύπτει σαφώς από τον Βιτρούβιο. Διότι παρόλο που ο ίδιος εξηγεί (1. V. pg.5), ότι έχει πραγματευθεί τα ομοειδή πράγματα πάντα ως ένα ενιαίο σύνολο, δεν εξετάζει το συγκρότημα του Forum εκεί όπου μιλάει για την επιλογή περιοχών για δημόσιες εγκαταστάσεις, ή για την επιλογή σωστών πλατειών ή για την εγκατάσταση δρόμων, που δεν θα πρέπει να είναι εκτεθειμένοι στον αέρα (1.I.), ή εκεί που διηγείται την ιστορία του Δεινοκράτη, ο οποίος πρέπει να είχε συνθέσει το σχέδιο της Αλεξάνδρειας, αλλά ο Βιτρούβιος συνπαραθέτει το Forum σε ένα κεφάλαιο μαζί με την Βασιλική. Στο ίδιο δε βιβλίο ακολουθεί (1.V.) ακόμη η εξέταση των θεάτρων, των παλαιστρών, των κυκλικών στίβων και των θερμών.

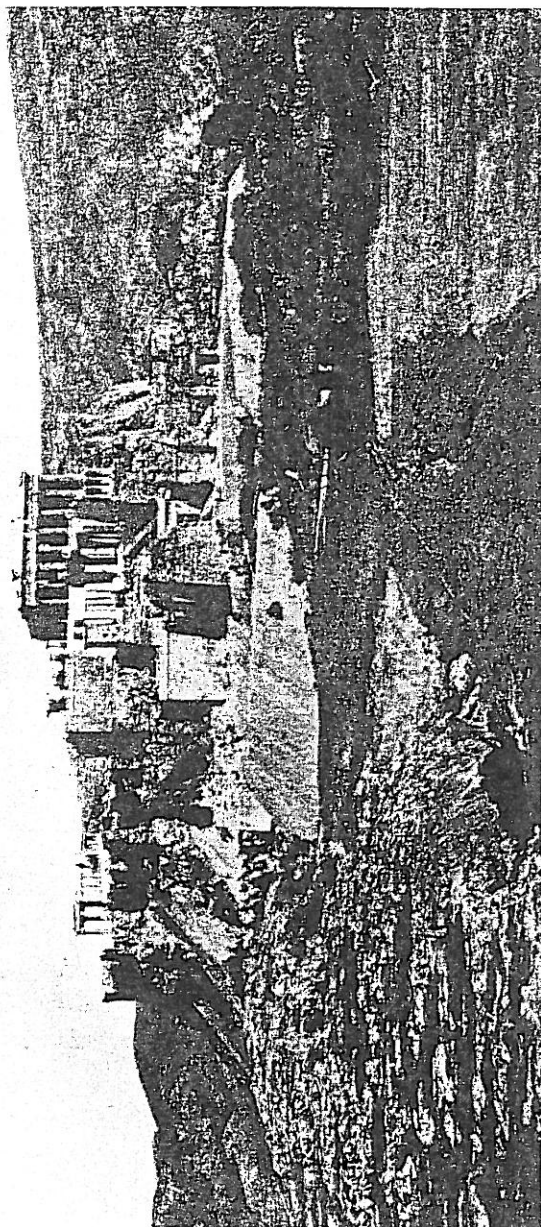
Εικ.3. Το ιερό της Ολυμπίας της ελληνικής εποχής.

όλα δημόσιοι χώροι συγκεντρώσεων στο ύπαιθρο, λίγο πολύ διαμορφωμένοι ως αρχιτεκτονικά έργα. Ακριβώς το ίδιο μπορεί να λεχθεί και για το αρχαίο Forum, το οποίο ο Βιτρούβιος πολύ σωστά παρουσιάζει σ' αυτήν την ομάδα. Η στενή συγγένεια ενός Forum με έναν, τουλάχιστον ολόγυρα κλειστόν, αρχιτεκτονικά διαμορφωμένο χώρο, ο οποίος γι' αυτό επίσης είναι και διακοσμημένος με ζωγραφικούς πίνακες, αγάλματα κ.λ.π., σαν ένα είδος αίθουσας τελετών, καταφαίνεται ακόμη από την περιγραφή του Βιτρούβιου, αλλά ακόμη πιο ξεκάθαρα από το συγκρότημα του Forum της Πομπηίας, που συμφωνεί πλήρως με τον Βιτρούβιο. Ο Βιτρούβιος λέει: "Οι Έλληνες τοποθετούν τις πλατείες τους των αγορών σε τετράγωνο, με ευρύχωρες και διπλές στοές, τις στολίζουν με κολόνες τοποθετημένες η μια κοντά στην άλλη και πέτρινα ή μαρμάρινα δοκάρια και βάζουν πάνω από την οροφή διαδρόμους. Στις πόλεις της Ιταλίας όμως, η πλατεία της αγοράς δεν επιτρέπεται να κατασκευαστεί με τον ίδιο τρόπο, ακριβώς διότι το έθιμο έχει παραδοθεί από τους προγόνους, να διοργανώνονται δηλαδή στο Forum αγώνες μονομάχων. Πρέπει λοιπόν να εφαρμοσθούν γύρω από τον χώρο της σκηνής, ευρύτερα διαστήματα μεταξύ των κιόνων και να τοποθετηθούν ολόγυρα στις στοές αποδητήρια, και στους πάνω ορόφους προεξέχοντες ενδιάμεσοι χώροι, οι οποίοι να κατασκευαστούν λαμβάνοντας υπ' όψην τόσο την ενδεδειγμένη χρήση όσο επίσης και τα κρατικά έσοδα που πηγάζουν απ' αυτήν.

Τι άλλο, μετά απ' αυτήν την περιγραφή είναι το Forum παρά ένα είδος θεάτρου; Αυτό καταφαίνεται ακόμα πιο σαφώς από το σχέδιο αυτού του Forum (εικ. 1). Και από τις τέσσερις πλευρές ολόγυρα, το Forum είναι κατειλημμένο από μια πυκνή σειρά δημοσίων κτηρίων. Μόνο δε στην βόρεια πλευρά του προβάλλει ελεύθερος ο ναός του Διός, και ακριβώς δίπλα σ' αυτόν ο προθάλαμος του κτηρίου των αξιωματικών φαίνεται να έχει φτάσει μέχρι την ελεύθερη πλατεία. Κατά τα άλλα τρέχει ολόγυρα μια στοά με δύο ορόφους. Ο χώρος στη μέση της πλατείας είναι ελεύθερος, ενώ στην παρυφή της ήταν διατεταγμένα πολυάριθμα μεγάλα και μικρά μνημεία, των οποίων οι βάσεις και οι επιγραφές είναι ακόμη ευδιάκριτες. Ποιά θα πρέπει άραγε να ήταν η αίσθηση αυτής της πλατείας; Σύμφωνα με σύγχρονες αντιλήψεις, πιθανότατα αυτή μιας μεγάλης αίθουσας συναυλιών με γαλαρία, αλλά χωρίς οροφή, αυτή μιας υπαίθριας αίθουσας συγκεντρώσεων. Με αυτό συναρτάται επίσης και η αυστηρή απομόνωση του χώρου. Όχι μόνο όψεις σπιτιών σύγχρονου τύπου έχουν κρατηθεί απολύτως σε απόσταση, αλλά επίσης και οι συμβολές δρόμων είναι πολύ περιορισμένες. Πίσω από τα κτήρια III, IV V βρίσκονται

Εικ.4. Η Ακρόπολις των Αθηνών την εποχή του Περικλή.

Εικ.5. Η Αρχαία Πόλις των Αθηνών (από δυτικά).- (φωτ. του Alois Beer, Klagenfurt).

δύο αδιέξοδοι δρόμοι οι οποίοι δεν έχουν αχθεί μέχρι το Forum. Οι δρόμοι E, F, G, H ήταν αποκλεισμένοι στην εκβολή τους με κιγκλιδάματα, αλλά και στην βόρεια πλευρά δεν κατέληγαν οι δρόμοι ελεύθεροι, αλλά διέσχιζαν τις πύλες A, B, C, D.

Σύμφωνα με τις ίδιες αρχές έχει διαταχθεί και το Forum Romanum (εικ. 2). Η περίκλειση του χώρου είναι βέβαια πιο ποικιλότροπη, αλλά τα κτήρια που χρησιμεύουν για τον σκοπό αυτό είναι επίσης εξ' ολοκλήρου δημόσια μνημειακά κτίσματα. Κι εδώ εκβάλλουν δρόμοι μόνον αραιά και χωρίς να παραβιάζουν την περίκλειση του χώρου ως είδους μιας αίθουσας τελετών. Κι εδώ τα μνημεία δεν στέκονται στην μέση, αλλά κατά μήκος των παρυφών της πλατείας. Κοντολογής το Forum είναι για όλη την πόλη ότι είναι το Atrium για την μεμονωμένη κατοικία, η καλά διαμορφωμένη και τρόπον τινά πλούσια επιπλωμένη κύρια αίθουσα. Γι αυτό συσσωρεύτηκε επίσης εδώ μια ασυνήθιστη πληθώρα από κίονες, μνημεία, αγάλματα και άλλους καλλιτεχνικούς θυσαυρούς, διότι κατά κάποιον τρόπο προείχε να δημιουργηθεί και ένας μεγαλοπρεπής υπαίθριος εσωτερικός χώρος. Σύμφωνα με πολλαπλές εξιστορήσεις συγκεντρώνονταν συχνά σε ένα και μοναδικό Forum εκατοντάδες, ακόμα και χιλιάδες αγαλμάτων, προτομών κ.λ.π. Όλα αυτά, καλά τακτοποιημένα με τον μέσο χώρο διατηρημένο ελεύθερο, που όπως και σε μιαν αίθουσα ο εκτεθειμένος κατά μήκος των τοιχών πλούτος θα μπορούσε να επισκοπηθεί με μια ματιά και να αναδείξει την αξία του, θα έπρεπε να προκαλούσαν μια ανυπέβλητη αίσθηση. Όπως όμως εδώ κυρίως συσσωρευόταν ο θυσαυρός των έργων πλαστικής, έτσι πάλι εδώ συγκεντρώνονταν, όσο αυτό ήταν σκόπιμο και δυνατό, και τα μνημειακά κτίσματα. Ακριβώς όπως απαιτεί κι ο Αριστοτέλης από ένα πολεοδομικό συγκρότημα, να συγκεντρώνει με κατάλληλο τρόπο τους ναούς, τους αφιερωμένους στους θεούς και τα λοιπά κρατικά κτίσματα, ενώ ο Πausanias αποφαινεται ότι: "Δεν θα μπορούσε κανείς να ονομάσει πόλη, κάτι στο οποίο δεν υπάρχουν δημόσια κτήρια και πλατείες".

Με τους ίδιους κανόνες ουσιαστικά φαίνεται να έχει διαταχθεί και η πλατεία της αγοράς των Αθηνών, όσο βέβαια οι υφιστάμενες αποκαταστάσεις μπορούν να προσεγγίσουν την πραγματικότητα. Η ύψιστη έξαρση όμως αυτής της αρχής αποκαλύπτεται στα μεγάλα ιερά της ελληνικής αρχαιότητας, στην Ελευσίνα, στην Ολυμπία (εικ.3), στους Δελφούς και σε άλλα μέρη. Εδώ ενώνονται η αρχιτεκτονική, η πλαστική και η ζωγραφική σε ένα συνολικό έργο των εικαστικών τεχνών εξαιρετικής μεγαλοπρέπειας και μεγαλείου, όπως μια ρωμαλέα τραγωδία ή μια μεγάλη συμφωνία. Το πληρέστερο παράδειγμα αυτού

του είδους προσφέρει η Ακρόπολις των Αθηνών. Το υψίπεδο, διατηρημένο στη μέση ελεύθερο και περιτρογγυρισμένο από ψηλά οχυρωματικά τείχη, παρουσιάζει την βασική παραδοσιακή μορφή. Η κατώτερη πύλη εισόδου, η επιβλητική εξωτερική σκάλα και τα προπύλαια που είναι κατασκευασμένα με θαυμαστό τρόπο, είναι το πρώτο θέμα αυτής της συμφωνίας, εκτελεσμένο σε μάρμαρο, χρυσό και ελεφαντοστό, μπρούντζο και χρώμα. Οι ναοί και τα μνημεία του εσωτερικού χώρου, είναι ο μύθος του ελληνικού λαού, μεταπλασμένος σε πέτρα. Η πιο έξοχη ποίηση και σκέψη βρήκε σ' αυτόν τον καθαγιασμένο τόπο την χωρική της προσωποποίηση. Αυτό είναι στ' αλήθεια το κέντρο μιας σημαντικής πόλης, η αισθητοποίηση της κοσμοθεωρίας ενός μεγάλου λαού. Δεν πρόκειται απλώς και μόνον για ένα τμήμα ενός πολεοδομικού συγκροτήματος με την συνήθη έννοια, αλλά για ένα έργο αιώνων που ωρίμασε σε γνήσιο καλλιτέχνημα.

Είναι αδύνατο να κρύβεται, σ' αυτόν τον τομέα, ένας υψηλότερος στόχος. Ακόμη και να επιτευχθεί κάτι όμοιο, σπάνια θα πετύχαινε. Ποτέ όμως δεν θα έπρεπε να μας εγκαταλείπει η ανάμνηση τέτοιων έργων ύψιστου ύφους, τα οποία μάλλον θα έπρεπε διαρκώς, τουλάχιστον ως ιδανικά, να ζωντανεύουν στην μνήμη μας σε παρόμοια εγχειρήματα.

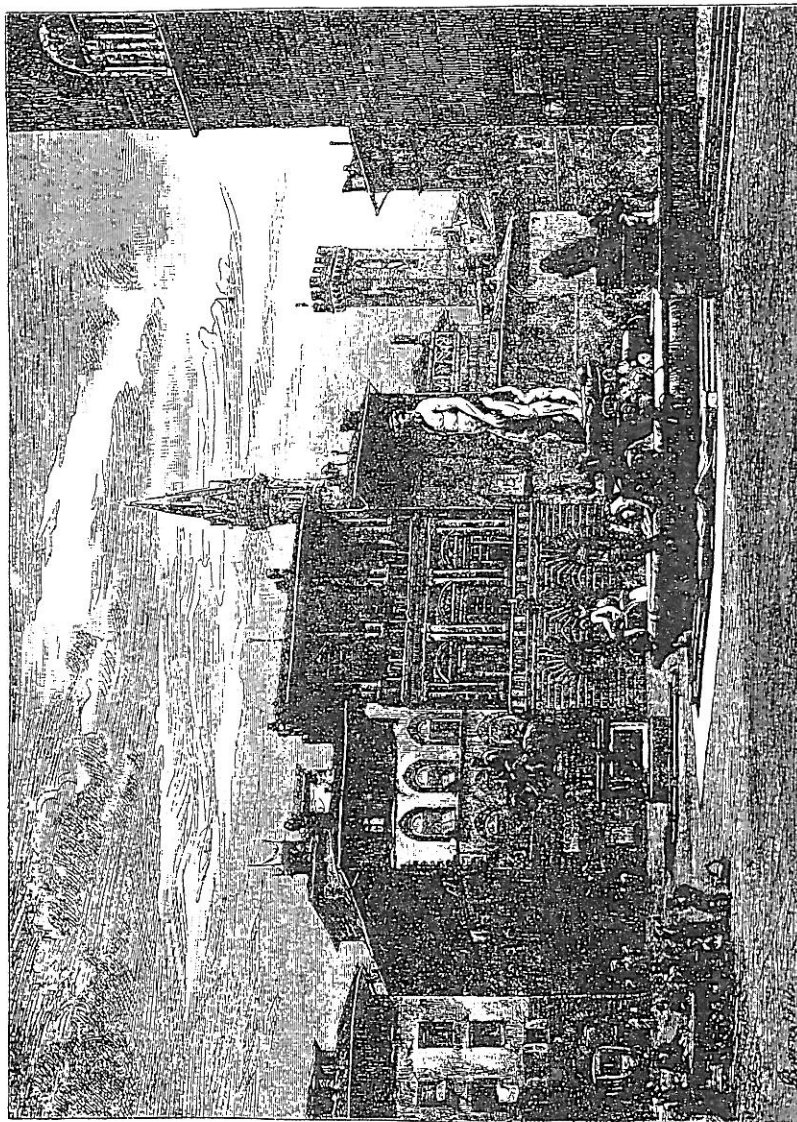
Στην περαιτέρω έρευνα των καλλιτεχνικών αρχών, σύμφωνα με τις οποίες υλοποιήθηκαν τέτοιες δημιουργίες, θα καταδειχθεί εξ' άλλου ότι τα σημαντικότερα θέματα της αρχιτεκτονικής τέχνης δεν έχουν καθόλου χαθεί, αλλά μάλλον έχουν διατηρηθεί ως εμάς και χρειάζεται μόνο μια κατάλληλη ώθηση για να αναστηθούν ολοζώντανα.

I

ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΚΤΙΣΜΑΤΩΝ, ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΙ ΠΛΑΤΕΙΩΝ

Στα νότια της Ευρώπης, ειδικότερα στην Ιταλία, όπου όχι μόνο στα αρχαία πολεοδομικά συγκροτήματα, τουλάχιστον εν μέρει, αλλά επίσης και πολλές συνήθειες της δημόσιας ζωής έχουν διατηρηθεί για πολύ -κάποτε μέχρι και σήμερα-, οι κύριες πλατείες έχουν παραμείνει μέχρι και την νεώτερη εποχή πιστές στον τύπο του αρχαίου Forum κατά πολλαπλή άποψη.

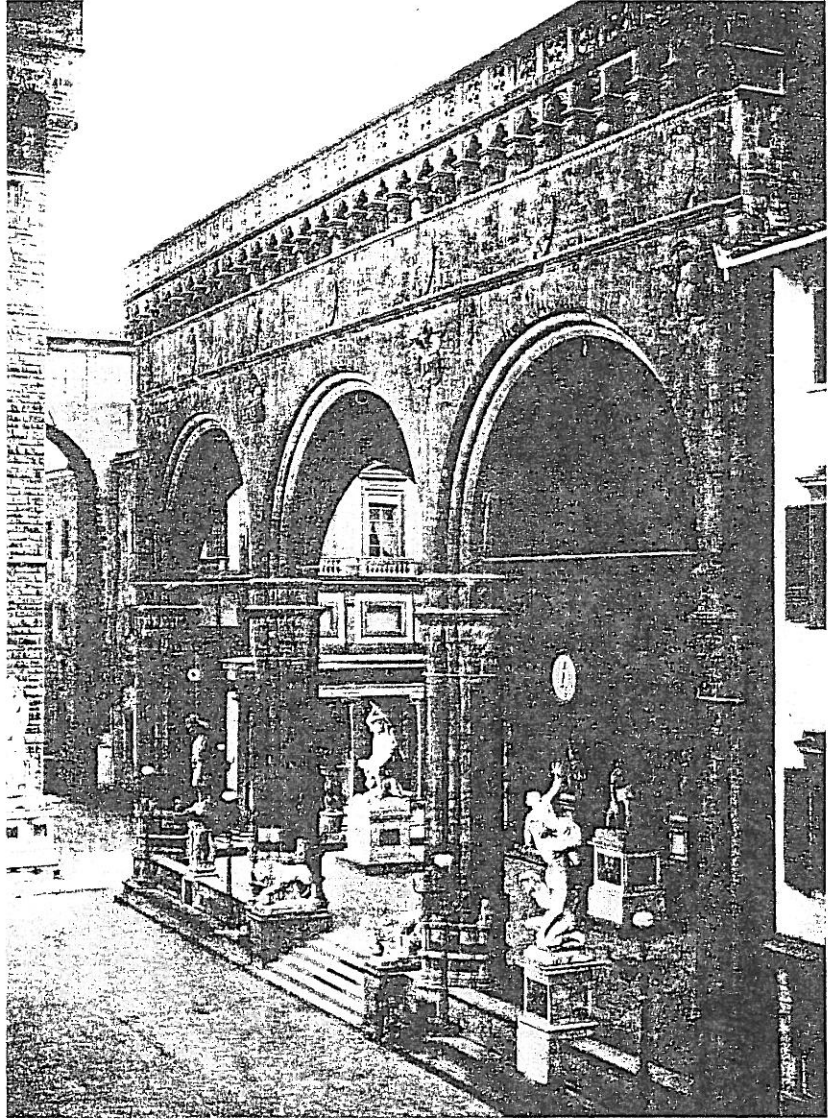
Ένα αξιόλογο τμήμα του δημόσιου βίου διατηρήθηκε σ' αυτές, και μαζί του επίσης και ένα τμήμα της δημόσιας σημασίας τους, όπως και κάποια φυσική σχέση ανάμεσα στις πλατείες και τα μνημεικά κτίσματα που τις περιβάλλουν. Η διάκριση "Αγοράς" ή "Forum" αφ' ενός και "πλατείας της αγοράς" αφ' ετέρου παρέμεινε ακλόνητη. Ομοίως και η επιδίωξη να συγκεντρωθούν σ' αυτά τα κύρια σημεία της πόλης τα πιο έξοχα κτήρια και να διακοσμηθεί αυτό το μεγαλοπρεπές κέντρο της κοινότητας με κρήνες, μνημεία, αγάλματα και άλλα έργα τέχνης και σύμβολα κλέους. Αυτές οι πολύτιμα κοσμημένες πλατείες ήταν και στον Μεσαίωνα και στην Αναγέννηση το καμάρι και η χαρά των διαφόρων πόλεων. Σ' αυτές συγκεντρωνόταν η κυκλοφορία, εδώ διεξάγονταν δημόσιες γιορτές, διοργανώνονταν εκθέσεις, ελάμβαναν χώρα δημόσιες δραστηριότητες, γνωστοποιούνταν νόμοι, και ούτω καθ' εξής. Αυτές τις πρακτικές ανάγκες εξυπηρέτούσαν στην Ιταλία, ανάλογα με το μέγεθος και την διοίκηση της κοινότητας δύο ή τρεις τέτοιες κύριες πλατείες, σπάνια μόνο μία, ενώ πολλές φορές η διαφορά ανάμεσα στην εκκλησιαστική και την κοσμική εξουσία, που η αρχαιότητα δεν γνώριζε μ' αυτή την έννοια, εκφράζεται και στις πλατείες. Κατόπιν τούτου, προέκυψε η πλατεία του καθεδρικού ναού ως αυθύπαρκτος τύπος, συνήθως περιβαλλόμενη επίσης από Βαπτηστήριο, κωδωνοστάσιο και επισκοπικό μέγαρο. Επιπλέον διαμορφώθηκε η κοσμική κεντρική πλατεία, η "Signoria" και κοντά σ' αυτές τις δυό, ξέχωρα το "Mercato". Η

Εικ.6. ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ: Η Signoria.

“Signoria” (βλ. ως παράδειγμα την εικ. 6) ανήκει, ως προαύλιο, στην ηγεμονική έδρα και εκτός τούτου περιβάλλεται ακόμη από παλάτια των μεγάλων ανδρών του κράτους, και είναι διακοσμημένη με ιστορικούς ανδριάντες και μνημεία. Συχνά εμφανίζεται, με κάποιο τρόπο αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη, μια “Loggia” για την σωματοφυλακή ή την πολιτοφυλακή, και μ’ αυτήν συνδεδεμένη, ή ξεχωριστά κατασκευασμένη, μια υπερυψωμένη ταράτσα για την γνωστοποίηση των νόμων ή των δημόσιων ανακοινώσεων. Το ωραιότερο παράδειγμα προς τούτο, παρατηρούμε στην Loggia dei Lanzi (στοά των λογχοφόρων), στην Φλωρεντία. Στην πλατεία της αγοράς βρίσκεται, σχεδόν ανεξαιρέτως το δημαρχείο, μια διάταξη η οποία παρατηρείται γενικά σε όλες τις πόλεις βορείως των Άλπεων. Επίσης ποτέ δεν λείπει η, ανάλογα με τα οικονομικά μέσα όσο το δυνατόν πιο εκτενής κρήνη με τεχνητή λιμνούλα, που ακόμα και σήμερα ονομάζεται συχνά “κρήνη της αγοράς” ακόμη και αν ήδη προ πολλού η χαρούμενη κίνηση της εμπορικής ζωής έχει φυλακισθεί στο γυάλινο και μεταλλικό κλουβί της “αίθουσας-αγοράς”.

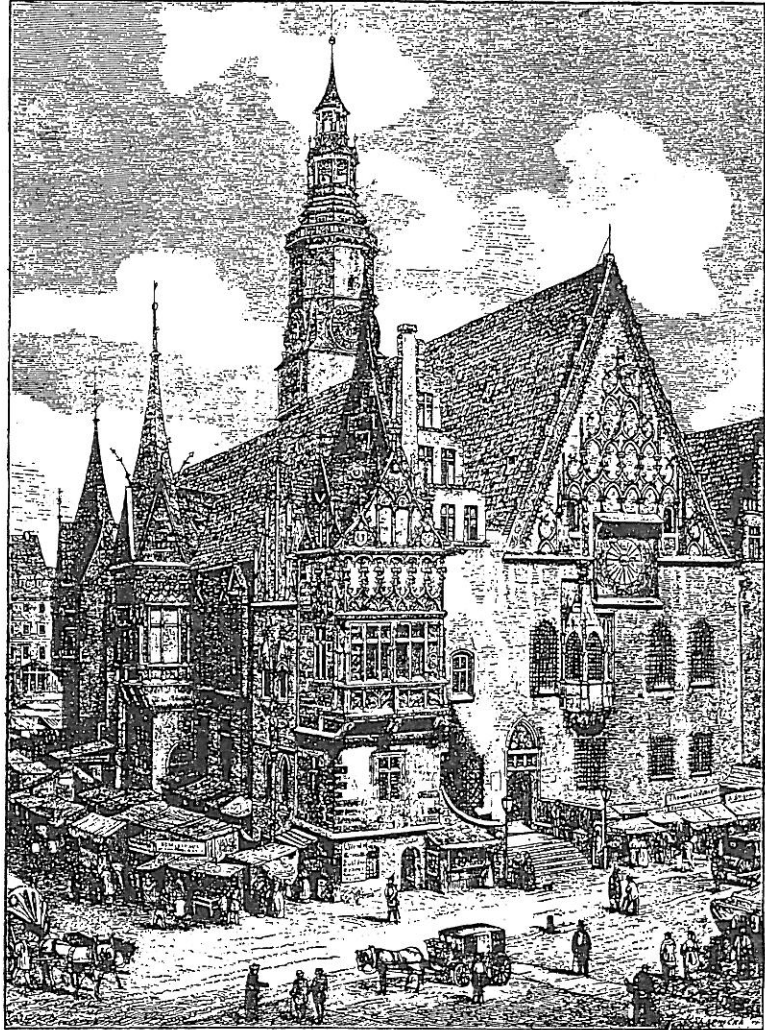
Όλα αυτά τα όποια επαναφέραμε πρόχειρα στην μνήμη μας, επιβεβαιώνουν την ζωνρή διατήρηση ενός δημόσιου βίου στις ελεύθερες πλατείες. Αλλά και η υψηλότερη καλλιτεχνική εξύψωση έως της διαμορφώσεως ενός έργου τέχνης, όμοιου μ’ αυτό της Ακρόπολης των Αθηνών, δεν έχει μείνει στην εποχή μας αδοκίμαστη. Η Piazza del Duomo στην Πίζα είναι ένα τέτοιο έργο τέχνης της πολεοδομίας, μια “Ακρόπολη” της Πίζα. Εδώ είναι συγκεντρωμένο ό,τι οι πολίτες της πόλης ήταν σε θέση να δημιουργήσουν σε εκκλησιαστική μνημειακή τέχνη, σε σημαντικότερη έκταση και πλούτο: ο εξάισιος καθεδρικός ναός, το κωδωνοστάσιο, το Βαπτιστήριο, το ασύγκριτο Campo santo. Αντίθετα καθετί το βέβηλο και τετριμένο έχει αποκλεισθεί. Η αίσθηση αυτής της αποχωρισμένης απ’ τον κόσμο πλατείας, και όμως τόσο πάμπλουτης σε πολυτιμότερα έργα του ανθρώπινου πνεύματος, είναι γι’ αυτόν τον λόγο επιβλητική. Ακόμα κι ένας, μόνο μέτρια καλλιτεχνικά ευαισθητοποιημένος άνθρωπος, δεν μπορεί να αποφύγει την αναπόδραστη δύναμη αυτής της επιβλητικής εντύπωσης. Εδώ δεν υπάρχει τίποτα που να περισπά τις σκέψεις μας, τίποτα που να μας θυμίζει την συνηθισμένη καθημερινή ενασχόληση, εδώ δεν μας παρεμποδίζει την θέα προς την σεβάσμια όψη του καθεδρικού ναού κάποιο ενοχλητικό μικρομάγαζο ενός μοντέρνου ράφτη, ή η σαβούρα κάποιου καφενείου, μαζί με τις φωνές των αμαξάδων και των αχθοφόρων. Εδώ επικρατεί γαλήνη και η απομόνωση των εντυπώσεων καθιστά την ψυχή μας ικανή να απολαύσει και να κατανοήσει τα έργα τέχνης που είναι συσσωρευμένα εδώ.

Εικ.7. Loggia dei Lanzi (Φλωρεντία).

Με τέτοια καθαρότητα, η πλατεία του καθεδρικού ναού της Πίζα βρίσκεται εκεί σχεδόν μοναδική, αν και την πλησιάζουν και μερικά άλλα, όπως η τοποθέτηση του Αγ. Φραγκίσκου της Ασσίζης ή της Certosa στην Ραβία κ.λ.π. Γενικά η νεώτερη εποχή της μόρφωσης δεν διάκειται καθόλου ευνοϊκά σε τόσο γνήσιες συγχροδίες, προτιμά κατά κάποιον τρόπο περισσότερο την εργασία αντίστιξης και γι' αυτό οι τύποι της "πλατείας του καθεδρικού ναού", της "Signoria" και της "πλατείας της αγοράς" που απαριθμήθηκαν προηγουμένως, εισρέουν αρκετά συχνά ο ένας μέσα στον άλλο, με όλες τις δυνατές ομαδοποιήσεις που χωράει ο νους του ανθρώπου. Έτσι για την πολεοδομία, ακόμα και στην πατρίδα της αρχαίας τέχνης, δεν μένει τίποτα άλλο παρά μόνο η κατασκευή παλατιού και κατοικίας. Αλλά και αυτά πλέον δεν αποτελούν πάντοτε ένα μοναδικό αρχέτυπο, αλλά συνδέουν το πρότυπο του μεγάρου του βορρά με το πρότυπο του αυλόσπιτου των νότιων χωρών. Ιδέες και τάσεις προτιμήσεων αναμιγνύονται πολλαπλώς, καθώς αναμιγνύονται και οι ίδιοι οι λαοί. Η αίσθηση για το απλά τυπικό χάνεται όλο και περισσότερο. Επί μακρότερο διατηρήθηκε αναλλοίωτη η κατηγορία της "πλατείας της αγοράς" ως μόνιμου εξαρτήματος του δημαρχείου, με την προσθήκη της κρήνης που ποτέ δεν λείπει. Είναι αρκετά γνωστό, πόσα λαμπρά αστικά τοπία οφείλει, ακόμη και ο Βορράς σ' αυτόν τον συνδυασμό. Από την πληθώρα του εδώ υπάρχοντος υλικού, θα ξεχωρίζαμε χωρίς ιδιαίτερη επιλογή μόνο μία περίπτωση: το Δημαρχείο στο Breslau με την πλατεία της αγοράς (εικ. 8), η εικόνα το οποίου παρουσιάζει ικανοποιητικά τα ποικίλα γραφικά θέληγτρα που ξεπηδούν απ' αυτήν την συνένωση.

Μ'αυτήν την ευκαιρία μας επιτραπεί προκαταβολικά μια μικρή παρατήρηση. Δεν είναι προκατειλημμένη τάση αυτής της έρευνας να συνιστά εκ νέου για σύγχρονους σκοπούς κάθε αποκαλούμενη γραφική ομορφιά, διότι σ' αυτόν ιδιαίτερα τον τομέα ισχύει η παροιμία: "Η ανάγκη σπάει σίδερα". Ό,τι έχει αποδειχθεί αναγκαίο από απόψεως υγιεινής ή άλλων επιτακτικών λόγων, αυτό πρέπει να εφαρμοσθεί, ακόμη κι αν γι' αυτό θα πρέπει να πεταχτούν στη θάλασσα πολλά γραφικά θέματα. Αυτή η πεποίθηση δεν επιτρέπεται βέβαια να μας εμποδίζει να ερευνούμε με ακρίβεια όλα, ακόμη και τα απλώς γραφικά θέματα της παλιάς πολεοδομίας και να τα παραλληλίζουμε με τις σύγχρονες συνθήκες, ώστε να βλέπουμε καθαρά πώς τίθεται το ζήτημα από την καλλιτεχνική του πλευρά. Και έτσι θα διακρίναμε ασφαλώς τι τυχόν μπορεί να περισωθεί ακόμη για μας απ' τις ομορφιές της παλιάς πολεοδομίας, και αυτό να διαφυλαχθεί τουλάχιστον ως κληρονομικό αγαθό. Αυτού προϋποτιθεμένου, θα έ-

Εικ.8. BRESLAU: Η πλατεία του Δημαρχείου.

μενε σ' αυτό το σημείο ακόμη εκκρεμές, ποιά και πόσα από τα θέματα των προγόνων μας μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε ακόμη και σήμερα. Αντιθέτως, προεισαγωγικά ας διαπιστωθεί καθαρώς θεωρητικά, ότι στον Μεσαίωνα και την Αναγέννηση υφίστατο ακόμα μία ζωντανή πρακτική αξιοποίηση των πλατειών της πόλης για δημόσια ζωή, και σε συνάρτηση μ' αυτό υπήρχε μια συμφωνία ανάμεσα σ' αυτές τις πλατείες και τα προσκείμενα δημόσια κτήρια, ενώ σήμερα αυτές χρησιμεύουν το πολύ ως χώρος στάθμευσης οχημάτων, ενώ για μια καλλιτεχνική σύνδεση της πλατείας με τα κτήρια ούτε λόγος πιά δεν γίνεται. Σήμερα λείπει η αγορά κοντά στα κοινοβούλια που περιβαλλόταν από στοές, η κατανυκτική ησυχία στα πανεπιστήμια και τούς καθεδρικούς ναούς, ο συνωστισμός των ανθρώπων, με όλη την δραστηριότητα της εμπορικής ζωής, στα δημαρχεία και γενικά η κυκλοφορία, εκεί ακριβώς που στην αρχαιότητα υπήρξε πιο ζωηρή, δηλαδή στα δημόσια μνημειακά κτίσματα. Τώρα πια λείπουν όλα ακριβώς όσα μέχρι τώρα μπορούσαν να εξαρθούν ως χαρακτηριστικά της παλιάς λαμπρότητας των πλατειών.

Με εντελώς όμοιο τρόπο έχει αντιστραφεί η σχέση αναφορικά και με τον γλυπτικό διάκοσμο των πλατειών, και μάλιστα όχι προς όφελος των νέων σύγχρονων συγκροτημάτων. Ο πλούτος των αρχαίων Fora σε αγάματα αναφέρθηκε ήδη. Το ότι απ' αυτό το είδος αγάπης των μεγάλων ρυθμών για την τέχνη ένα ικανό μέρος διατηρήθηκε ακόμη, βεβαιώνει ένα και μόνο βλέμμα στην ήδη παρουσιασθείσα εικόνα της Signoria της Φλωρεντίας και της Loggia dei Lanzi στην ίδια πλατεία.

Ειδικά στη Βιέννη, αυτόν τον καιρό, ανθεί μία έξοχη σχολή γλυπτικής και ο αριθμός σημαντικών έργων που είναι προϊόντα της, πραγματικά δεν είναι ασήμαντος. Αλλά -εξαιρουμένων λίγων, για τα οποία θα μιλήσουμε- αυτά δεν στολίζουν τις δημόσιες πλατείες, αλλά μόνο τα δημόσια κτίσματα. Πλούσιος και πολύτιμος είναι ο γλυπτικός διάκοσμος των δύο Αυτοκρατορικών Μουσείων, ομοίως και το προς αυτήν την κατεύθυνση ήδη κατασκευασμένο τμήμα του κτηρίου του Κοινοβουλίου, και όχι λιγότερο και εκείνο που βρίσκεται ακόμα υπό κατασκευή. Τα δύο Αυτοκρατορικά Θέατρα, το Δημαρχείο της Βιέννης, το νέο Πανεπιστήμιο, η Votivkirche δέχθηκαν πολυάριθμα εξαιρετά έργα πλαστικού διακόσμου. Η Votivkirche σταδιακά θα γεμίσει με μια σειρά τυμβοειδών μνημείων, κατά το πρότυπο των παλιών καθεδρικών ναών. Αυτό επίσης έχει ήδη αρχίσει να γίνεται στο Πανεπιστήμιο και στο Αυστριακό Μουσείο. Τι γίνεται όμως με τις δημόσιες πλατείες; Εδώ μεταστρέφεται αμέσως η αποκτημένη ευχά-

ριστη εικόνα ακριβώς στο αντίθετό της, και έτσι έχει το πράγμα όχι μόνο στην Βιέννη, αλλά λίγο πολύ παντού.

Ενώ στα μνημειακά κτίσματα προκύπτει τόσο πολύς χώρος για γλυπτικό διάκοσμο, ώστε να πρέπει να συγκληθούν επιτροπές, μόνο και μόνο για να βρουν τι μπορεί κανείς να τοποθετήσει εκεί, σε μια ολόκληρη πόλη συχνά μετά από πολυετή αναζήτηση δεν βρίσκεται καμιά πλατεία στην οποία θα μπορούσε να τοποθετηθεί κατ' ευχήν έστω και ένα άγαλμα, παρόλο που όλες ανεξαιρέτως είναι άδειες. Αυτό είναι σίγουρα παράξενο. Επιπλέον, μετά από πολύ ψάξιμο, όλες οι γιγαντιαίες άδειες νεώτατες πλατείες απορρίπτονται τελικά ως ακατάλληλες, και έτσι το επί μακρόν άστεγο μνημείο τοποθετείται επιτέλους σε μία παλιά μικρή πλατεία. Αυτό είναι ακόμη πιο παράξενο! Αυτή την τύχη δοκίμασε και το όμορφο "Gänsemädchen" (το κορίτσι με την χήνα), που "περιπλανιόταν" για πολύ καιρό, μέχρις ότου βρήκε μια λιτή θεσούλα στη γωνία κάποιων δρόμων. Ομοίως και ο "πατέρας Haydn", ο οποίος τελικά κατέληξε, προς γενική ικανοποίηση, σε μια μικρή παλιά πλατεία. Ακριβώς το ίδιο συμβαίνει και με τον "πατέρα Radetzky", διότι η νέα μεγαλοπρεπής πλατεία για την οποία ήταν προωρισμένος, αποδείχθηκε κατά την δοκιμή του εκμαγείου αναμφίβολα ως ακατάλληλη, και έτσι αυτό το ρωμαλέο μνημείο θα πρέπει να βρει θέση σε μια παλιά, ούτως ή άλλως περιορισμένη πλατεία, διακοσμημένη με κρήνη και "στήλη της θεοτόκου". Όταν ευτυχώς θα συμβεί αυτό, το καλλιτέχνημα θα δείξει εδώ όλη του την αξία, και θα εξασκήσει μια ισχυρή αίσθηση για την οποία κανένας καλλιτέχνης που μπορεί εκ των προτέρων να αντιληφθεί την έκταση τέτοιων επιδράσεων, δεν θα δίσταζε ασυλλόγιστα να αναλάβει την πλήρη ηθική ευθύνη*.

Ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα σύγχρονης διαστροφής, αποτελεί η ιστορία του "Κολοσσού του Δαβίδ" του Μιχαήλ Αγγέλου, που εκτυλίχθηκε στην Φλωρεντία, την πατρίδα και μεγάλη σχολή της παλιάς μνημειακής μεγαλοπρέπειας. Εκεί στεκόταν το γιγαντιαίο μαρμάρινο άγαλμα στον πέτρινο τοίχο του Palazzo Vecchio, αριστερά, δίπλα στην κύρια είσοδο, στην θέση που είχε επιλεγεί απ' τον ίδιον τον Μιχαήλ Αγγέλο. Καμιά σύγχρονη επιτροπή δεν θα επέλεγε αυτή την θέση· γι' αυτό κόβει κανείς το κεφάλι του. Η κοινή γνώμη θα εκλάμβανε την πρόταση αυτής της φαινομενικά πολύ ασήμαντης και χειρίστης πλατείας είτε για αστείο, είτε για τρέλλα. Ο Μιχαήλ Άγγελος όμως την επέλεξε, και ο Μιχαήλ Άγγελος πρέπει να κατα-

* Εν τω μεταξύ έγινε αυτή η τοποθέτηση του μνημείου και επαληθεύει την παραπάνω προϋπόθεση.

λάβαινε από τέτοια πράγματα. Εκεί στεκόταν το μαρμάρινο άγαλμα από το 1504 έως το 1873. Όλοι όσοι έχουν δει το εντυπωσιακό αριστούργημα στην ιδιότυπη θέση, μαρτυρούν την τεράστια επίδραση που εδώ ακριβώς μπορούσε αυτό να εξασκήσει. Σε αντίθεση με τον σχετικά περιορισμένο χώρο της πλατείας, και εύκολα συγκρινόμενο με τους περαστικούς ανθρώπους, φαινόταν το γιγαντιαίο άγαλμα να αναπτύσσεται ακόμα περισσότερο στις διαστάσεις του. Ο σκοτεινός ομοιόμορφος, κι όμως στιβαρός ισόδομος τοίχος του παλατιού, έδινε ένα φόντο που για τον τονισμό όλων των γραμμών του κορμιού δεν θα μπορούσε να είχε επινοηθεί καλύτερα. Ένα μέρος αυτής της εντύπωσης μπορεί κανείς ακόμη να διαπιστώσει στην μεγάλη φωτογραφία της Alinari. Έκτοτε βρίσκεται ο Δαβίδ σε μια αίθουσα της Ακαδημίας, κάτω από έναν γυάλινο θόλο, κατασκευασμένο ειδικώς γι' αυτό, ανάμεσα σε γύψινα εκμαγεία, φωτογραφίες και αποτυπώσεις σε κάρβουνο έργων του Μιχαήλ Αγγέλου, ως υπόδειγμα για σπουδή και ως αντικείμενο έρευνας για ιστορικούς και κριτικούς. Απαιτείται μια ιδιαίτερη πνευματική προετοιμασία για να υπερνικήσει κανείς όλους τους γνωστούς παράγοντες μιας τέτοιας φυλακής της τέχνης, που αποκαλείται μουσείο και καταπνίγει την αίσθηση, ώστε επιτέλους να καταλήξει στην απόλαυση του έξοχου έργου. Αλλά ούτε κι έτσι ικανοποιήθηκε το καλλιτεχνικώς φωτισμένο πνεύμα της εποχής. Ο Δαβίδ χύθηκε και σε μπρούντζο στο μέγεθος του προτοτύπου και εκτέθηκε πάνω σε ψηλό βάθρο σε μία μεγάλη ελεύθερη πλατεία (φυσικά ακριβέστατα στο κέντρο του κύκλου), έξω από την Φλωρεντία, στην Viale dei colli· μπροστά μια όμορφη θέα, προς τα πίσω καφενεία, στα πλάγια χώρος στάθμευσης οχημάτων, καταμεσής ενός Corso, ολόγυρα τα βουιτά των ξεναγών. Εδώ ο ανδριάντας δεν δημιουργεί καμία αίσθηση και συχνά ακούει κανείς να υποστηρίζεται η άποψη, ότι η μορφή δεν μπορεί να υπερβαίνει πολύ το φυσικό μέγεθος. Ο Μιχαήλ Άγγελος όμως ήξερε πράγματι καλύτερα να στήσει το έργο του, και οι παλαιοί το κατανόησαν γενικά καλύτερα απ' ότι εμείς σήμερα.

Η αποφασιστική αντίθεση ανάμεσα στο άλλοτε και το τώρα σ' αυτήν την περίπτωση, συνίσταται στο ότι εμείς ψάχνουμε πάντα ει δυνατόν μεγαλοπρεπείς πλατείες για κάθε αγαλματάκι και μ' αυτόν τον τρόπο συμπιέζουμε την εντύπωση, αντί να την προαγάγουμε μέσω ενός ουδέτερου φόντου, όπως αυτό το διαλέγουν σε παρόμοιες περιπτώσεις οι πορταίτιστες για τις προσωπογραφίες τους.

Ένας άλλος παράγων συνδέεται στενά μ' αυτά. Οι αρχαίοι τοποθετούσαν όπως αποδείχθηκε, τα μνημεία και τα αγάλματά τους γύρω από τους τοίχους των πλατειών τους, πράγμα για το οποίο οι δύο

απόψεις της Signoria στην Φλωρεντία, που παρατέθηκαν προηγουμένως παρέχουν μια έκδηλη απόδειξη. Στους τοίχους όμως γύρω από μια πλατεία υπάρχει αρκετός χώρος για εκατοντάδες από αγάλματα, τα οποία θα στέκονταν όλα καλά, διότι –όπως αυτό καταδείχθηκε στην περίπτωση του Δαβίδ– πάντα θα έβρισκαν εκεί ένα ευνοϊκό φόντο. Εμείς όμως θεωρούμε κατάλληλο μόνο το μέσον της πλατείας, γεγονός όμως απ' το οποίο προκύπτει ήδη, ότι σε κάθε μια πλατεία, οσοδήποτε μεγάλη κι αν είναι αυτή, μπορούμε στην καλύτερη περίπτωση να κάνουμε μία μόνο μοναδική διάταξη. Αν όμως η πλατεία είναι ακανόνιστη κι επομένως γεωμετρικώς δεν μπορεί να σταθμιστεί ένα κέντρο, τότε δεν μπορούμε καθόλου να τοποθετήσουμε αυτό το ένα και μοναδικό μνημείο και έτσι η πλατεία πρέπει να μείνει ες αεί εντελώς άδεια.

Αυτός όμως ο συλλογισμός οδηγεί σε μια άλλη αρχή παλαιών πολεοδομικών συνόλων, στην οποία είναι αφιερωμένο το επόμενο κεφάλαιο.